

محمد حسین تسبیحی

دیدار از کتابخانه های پاکستان

-۷-

اوج شریف

در « اوج شریف » به کتابخانه گیلانیان رفتیم اما به کتابخانه سادات بخاری یا بخاریان راه نیافتیم ، با وجود اینها آگاهی های بدست آوردیم که ذیلا شرح هر یک از آنها می آید :

کتابخانه سید شمس الدین گیلانی سجاده نشین دربار گیلانیان ، اوج شریف گیلانی ، احمد پور شرقیه ، ضلع بهاولپور

نسخه های خطی در کتابخانه سید شمس الدین گیلانی ۳۱۶ عدد بود ، فهرست این نسخه های خطی ، به استثنای بعضی از آنها ، توسط آقای دکتر غلام سرور استاد و رئیس سابق بخش فارسی دانشگاه کراچی چاپ و منتشر شده است . توضیح آنکه در این کتابخانه شاهنامه خطی مصور قدیم ، خمسه نظامی خطی مصور ، حافظ خطی مصور ، کتاب جفر جامع خطی تواریخ و دیوان های خطی زر افشان و لوح دار مهرداد موجود بود ، ولی آگس در حفظ و نگاهداری آنها کوشش نشود همه آنها را کرم و موش می خورد .
آقای سید شمس الدین گیلانی که پیر سلسله قادریه غوثیه است همه

گونه همکاری و همراهی نمود و آمادگی خود را برای تهیه نسخه‌های خطی اعلام داشت . وی گفت : من غذا و مکان و خدمتکار می‌دهم ، فهرست کردن و روش حفظ نمودن کتابها بر عهده شماست . علاوه بر نسخه‌های خطی ارزنده اشیای تاریخی و باستانی نیز در این کتابخانه موجود بود از قبیل : شمشیر سپر ، کلاه خود ؛ زره ، لباس ، قلمدان ، قطعه سنگ مرمر که بنا بر عقیده آنها نشان پای حضرت علی (ع) بر روی آن قرار داشت .

در اطراف شمس محل (قصر شمس) ، مدرسه ، مسجد ، مزارات بزرگان گیلانیان اوج شریف قرار داشت . همه این بناها قدیمی و به سبک اسلامی قرن ۱۱ و ۱۲ بنا شده است ، کاشی کاری‌های سفید و نیلی دارد . اشعار فارسی بر بالای سر درها و بر مزارات دیده می‌شد . ماده تاریخ ها و توضیحات نیز بزبان فارسی بود . اصولاً خاندان گیلانی ها فارسی زبان هستند اما فقط در داخل خانه شان . آقای سید شمس الدین گیلانی پیر سلسله قادریه غوثیه به فارسی روان گفت و گو می کرد . آقای مولوی فقیر الله خطیب و پیش امام مسجد گیلانیها به فارسی صحبت می کرد .

بعضی نسخه‌های خطی آقای سید مختار حسن گیلانی (جیلانی) ،

اوج شریف گیلانی ، احمد پور شرقیه ، ضلع بهاولپور .

این کتابخانه مخصوص آقای سید مختار حسن گیلانی بوده که ولیعهد و جانشین آقای شمس الدین گیلانی سجاده نشین دربار گیلانیان در اوج شریف است . در حدود ۵۰۰ کتاب چاپی داشت و نیز چند نسخه خطی بدین شرح :

- ۱ - قصه بهرام گور (اردو) تألیف شیخ حسن علی .
- ۲ - بهار دانش تألیف عنایت الله ۱۲۶۱ ه ق سال کتابت ۱۲۸۰ ه ق .
- ۳ دیوان عطائی (عطائی نامه) ، ناقص .
- ۴ مجموعه رسائل (نصاب الصیبان ابونصر فراهی ، بدیع النصاب)

آقای سید مختار حسن هنرمند نقاش است و از روی اشعار فارسی و مضامین دیگر چند تابلو نقاشی کرده بود.

نام تابلوهایی که سید مختار حسن گیلانی نقاشی کرده است :

۱ - تابلوی شعر اقبال .

۲ - تابلوی شعر عمر خیام (۱) ،

۳ - تابلوی زن برهنه .

۴ - تابلوی شعر خیام (۲) .

اشیاء و نسخه‌های خطی کتابخانه سادات بخاری ، اوج شریف بخاری احمد پور شرقیه ، ضلع بهاولپور .

هر چه کوشیدیم که بتوانیم به کتابخانه سادات بخاری راه پیدا کنیم

موفق نشدیم و ناچار از قول آقای سید مخدوم ریاض جهانیان نقسوی بخاری

نسخه‌های خطی موجود و اشیاء زیر را یادداشت کردم :

۱ - خزانه جلالی .

۲ - مظهر جلالی .

۳ - در منظوم .

۴ - دستار مبارک حضرت رسول اکرم (ص) .

۵ - قرآن پاک به خط حضرت امام حسن (ع) .

۶ - قرآن پاک بخط حضرت امام حسین (ع) .

۷ - دامن مبارک حضرت خاتون قیامت فاطمة الزهرا (ع) .

۸ - چادر تطهیر پنج تن پاک (محمد «ص» ، علی «ع» ، فاطمه «ع» ،

حسن «ع» ، حسین «ع» .

۹ - شمشیر (صمصام) منسوب به حضرت امام حسین (ع) .

۱۰ - شمشیر (قمقام) منسوب به حضرت امام حسن (ع) .

۱۱ - پیاله چوبین حضرت شیر شاه سید جلال الدین سرخ بخاری .

۱۲ - در ملفوظ شیخ بهاء الحق .

۱۳ - شجره خاندان بخاریان .

آقای سید غلام اصغر بخاری سجاده نشین دربار بخاریان بهما احترام فراوان نمود اما به بهانه فوت برادر و بیماری پدر از نشان دادن نسخه‌های خطی خودداری نمود و گفت: «دوماه بعد بیایید». آقای دکتر غلام سرور که مقصد و منظورش از این سفر دو رود راز دیدار از کتابخانه بخاریان بود بسیار ناراحت شد اما چیزی نمی‌توانست بگوید. البته بعضی از اسناد را دیدم که همه آنها فارسی بود.

از اوج شریف و احمد پور شرقیه و بهاولپور به ملتان بازگشتیم و پس از يك روز توقف در ملتان، به سوی استان بلوچستان (کویته) رهسپار شدم در همان روز به دیدار و مطالعه در کتاب و کتابخانه ناشران و کتابفروشان آغاز کردم. در شهر کویته کتابخانه‌ها بیشتر از کتابخانه‌های دولتی از لحاظ زبان فارسی و نسخ خطی ارزش دارد. کتابخانه‌های دولتی ۹۰ درصد کتابهای فارسی و نسخه خطی فارسی و دیگر زبانها مانند بلوچی و اردو انگلیسی موجود است. پس از شهر کویته، شهرکها و روستاهای نواحی آن قابل توجه است مانند: لاجور، چمن، پشین، مستونک، قلات، اینک آنچه را که از مطالعه کتابخانه‌ها و ناشران و کتابفروشان استان بلوچستان (کویته)، مستونک، چمن، لاجور، پشین، قلات) یادداشت کرده‌ام در زیر می‌آورم کتابخانه آقای محمد یوسف بن محمد قاسم، کویته، محمد قاسم کمیست، (داروساز) میهن رود، کویته

آقای محمد یوسف به داروسازی و داروخانه داری اشتغال دارد ولیکن فارسی می‌داند و عشق عجیبی به گردآوری کتابهای فارسی و عربی مخصوصاً نسخه‌های خطی دارد.

در این کتابخانه شخصی علاوه بر کتب چاپی چند نسخه خطی موجود بود از جمله:

۱- قرآن شریف، مذهب و منقش و لوح افشان و خوش خط کتابت

در حدود قرن دهم هجری.

- ۲ - نسخه منحصراً بفرد در فقه و شعر و زبان پشتو که در زمان احمد شاه ابدالی تصنیف شده ، نام شاعر « قابل » ، بیش از هزار صفحه دارد .
- ۲ - نسخه منحصراً بفرد به زبان عربی وارد و در موضوع احادیث و خطبه‌های حضرت رسول اکرم (ص) .
- ۴ - جمماً ۷۳ نسخه عربی ، بعضی از آنها لوح دار ، خوش خط مذهب ، زرافشان .
- ۵ - گلستان سعدی بخط خوش و لوح دار و جدول دار .
- ۶ - انوار سهیلی از ملا حسین واعظی کاشفی . کتابت ۱۱۰۲ هـ ق .
- ۷ - طوطی نامه تألیف ضیاء نخشبی کتابت در حدود قرن ۱۰ هـ ق .
- ۸ مخزن الاسرار نظامی ، کتابت ۱۲۵۵ هـ ق . خط خوش و زرافشان .
- ۹ - هفت پیکر نظامی ، بخط خوش کتابت در حدود قرن ۱۰ هجری .
- ۱۰ - مجموعه رسائل : (۱ - مقطعات ابن یمن ، کتابت ۱۰۹۱ هـ ق) ، کاتب سید محمد طباطبائی ۲ - ینبوع الحیوة خواجه افضل الدین کاشانی ، کتابت ۱۰۹۱ هـ ق . کاتب یحیی بن ابوالفتح سید محمد الحسنی
- ۳ - قصیده و صد کلمه امیر المؤمنین علی بن ابی طالب (ع) کتابت ۸۵۲ هـ ق .
- ۵ - نثر اللالی من کلام امیر المؤمنین علی بن ابی طالب (ع) ، کتابت ۷۵۲ هـ ق (در شهر هراه) .
- ۵ - مجموعه اشعار (شاید از نوا در شعر فارسی باشد) ، کتابت در حدود قرن ۹ هـ ق) .
- ۱۱ - دیوان حافظ ، دارای لوح و جدول و خط خوش و زرافشان ، کتابت ۹۰۳ هـ ق .
- ۱۲ - طب الاکبر دارای لوح و جدول و خط خوش که در زمان عالمگیر پادشاه غازی کتابت شده است و در حدود یک هزار صفحه دارد .

۱۳ - شرح اسکندر نامه یا شرفنامه نظامی تألیف جامع‌العلوم مولوی میان محمد پنجابی کهکری ، کاتب و مسکین محمد شریف ساکن قسبه لارکانه و کتابت ۱۲۸۸ هـ ق .

۱۴ - کتاب حیل الفقه (عربی) کتابت ۱۰۸۶ هـ ق .
بعضی از این نسخه‌ها از جمله نسخه‌های فارسی را آقای دکتر محمد انعام الحق کوثر فهرست برداری کرده‌است و فهرست آنها در کتابخانه گنج بخش موجود است .

کتابخانه آقای مولوی صاحبزاده حمیدالله و پدرش آقای مولوی صاحبزاده عبدالرحمن ، روستای فیض آباد (کلی فیضو - قله فیض آباد) نزدیک شهر پیشین و در ۱۲ میلی کوئته .

در این دو کتابخانه اقسام کتب فقه (عربی و فارسی) موجود بود و در میان آنها چند نسخه خطی هم دیده شد که بزبان عربی و فارسی و پشتو تألیف شده بودند . یکی از این نسخه‌ها تاریخ کتابت ۱۰۴۰ هـ ق در شهر پیشین نیز چند کتابخانه شخصی هست که متأسفانه موفق نشدم آنها را ببینم . بیک کتابفروشی در بازار پیشین سرزدم به نام « مکتبه اسلامیة » مالک آن گفت : نسخه‌های خطی دارم اما روز دیگر بیایید .

کتابخانه خان قلات در پنجاه میلی شهر کوئته :

موفق نشدم این کتابخانه را ببینم و گفته شد در حدود ۳۰۰ نسخه خطی دارد که هنوز فهرست نشده است . آقای دکتر انعام الحق کوثر فهرست نگار استان بلوچستان می‌گفت هنوز موفق نشده‌ام اجازه فهرست برداری از نسخه‌های خطی خان قلات را بگیرم .

کتابخانه علی آقا و علاءالدین آقا و ضیاء الدین آقا :

در قله لاجور (کلی لاجور) در ۷۰ میلی شهر کوئته این کتابخانه در حدود ۲۰۰ نسخه خطی و اقسام کتب چاپی دارد . فقط نسخه‌های خطی فارسی موجود در این کتابخانه توسط آقای دکتر محمد انعام الحق کوثر فهرست برداری شده است . در کتابخانه گنج بخش به صورت دستنویس موجود

است و با يك تجديد نظر برای چاپ آماده است .

کتابخانه دکتر محمد انعام الحق کوثر استاد و رئیس دانشکده دولتی مستونگ در ۴۶ میلی کوئته :

در این کتابخانه اقسام کتابهای چاپی و چند نسخه خطی را دیدار کردم . بعضی از نسخ خطی بزبان فارسی است توسط آقای دکتر کوثر فهرست برداری شده است دکتر کوثر به فارسی و بلوچی وارد و و پشتو کتابها و مقالاتی نگاشته است که بعضی از آنها در کتابخانه گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان موجود است .

کتابخانه دانشکده، دولتی مستونگ ، مستونگ ، کوئته:

کتابدار آقای افتخارالدین تقریباً يك جلد کتاب بزبان انگلیسی و بلوچی وارد دارد. چند جلد کتاب فارسی نیز در میان آنها دیدم ، نسخه خطی ندارد . يك مجلد کتاب « قدیم بلوچی شاعری تألیف میر خدابخش بجارانی مری بلوچ » به این حقیر هدیه شد . رئیس این دانشکده آقای دکتر محمد انعام الحق کوثر درخواست کرد که تعدادی کتب مراجع فارسی برای کتابخانه دانشکده ارسال شود در دانشکده دولتی مستونگ رشته های فیزیک شیمی و اقتصاد حقوق زبان و ادبیات اردو و ادبیات فارسی و انگلیسی تدریس میشود و کلاس فارسی دارند .

استاد زبان فارسی آقای دکتر کوثر و آقای خوش محمد بود که کوشش فراوان در توسعه زبان فارسی می فرمودند . آقای خوش محمد در شعر فارسی ، بیانی گیرا و شیوا داشت ، این شعر از اوست :

نمی گویم خدا چون و چگونه است

که این نکته ز فهم من برون است

خبر داد از نشان او پیمبر

همین کافی مرا بهر جنون است

آقای دکتر انعام الحق کوثر می گفت جلد اول فهرست نسخه های

فارسی خطی استان بلوچستان را پایان آورده‌ام و آن شامل ۳۰۱ نسخه می‌شود. جلد دوم را نیز بزودی از سواد به‌بیاض می‌آورم. جلد سوم شامل نسخ عربی و پشتومی شود. او می‌گفت در استان بلوچستان نسخه‌های خطی در کتابخانه‌های دولتی نیست و همه آن‌ها در خانه‌های سران قبایل و بزرگان و عالمان است که کتابخانه شخصی آنها است و بسختی اجازه می‌دهند فهرست آنها را بنویسم. وی همچنین در باره کتابش «شعر فارسی در بلوچستان» که تقریباً ۲۵۰ صفحه می‌شود گفتگو کرد.

در شهر مستونگ با چند شاعر پارسی زبان آشنا گشتم از جمله:

۱- آقای ملک محمد رمضان مدیر مجله هفت‌روزه ساریان (مستونگ)

۲- آقای نور محمد پروانه مدیر مجله هفت‌روزه ایام (مستونگ)

۳- آقای میر شیر علی از خانواده ملا محمد حسن شاعر معروف فارسی

و بلوچی استان بلوچستان.

کتابخانه دولتی کویته (کویته دویژن لائبریری) جناح رود کویته:

در این کتابخانه در حدود ۱۱۰۰۰ کتاب (پشتو، بلوچی، فارسی، اردو، انگلیسی: عربی) موجود است. نسخه خطی نداشت. روش فهرست کردن کتابها و اداره کردن کتابخانه بر اساس روش دیوئی بود و از طرف دولت اداره می‌شود. ریاست آن بعهده آقای نسیم عثمانی و آقای عبدالستار قریشی معاون او:

کتابخانه ساندی من، جناح رود، کویته:

این کتابخانه در وسط یک باغ بزرگ بنا شده بود و شباهت بسیار به کتابخانه شهرداری پارک شهر تهران داشت و در حدود ۱۰۰۰۰ جلد کتاب داشت بزبان فارسی و انگلیسی دارد و پشتو و بلوچی و عربی.

کتابخانه خانه فرهنگ ایران در کویته، شارع اقبال، کویته

در این کتابخانه در حدود سه هزار کتاب موجود بود. یک نسخه خطی هم دیده

شد. همه کتابها بفاری و سه چهارم آنها در ایران چاپ شده بود. مسؤول خانه

فرهنگ ایران در کویته آقای محمد اوتاداله جم کوشش بسیاری می‌کرد (ادامه دارد)